

De collectieve inzet voor het geheugen van de stad Keulen Door de instorting van het Historisch Archief in Keulen werd op 3 maart 2009 zesentwintig kilometer historische documenten bedolven onder het beton. Het gebouw uit 1971 zakte in minder dan één minuut volledig in elkaar. Na de ontzetting over de omvang van de schade en de moeizame berging van de slachtoffers heeft de stad Keulen een gestroomlijnde hulpactie op touw gezet. De hulp van een kleine Belgische ploeg vlak na de ramp was meer dan welkom. Enkele impressies van ‘week vijf’ na de instorting.

Het is nog te vroeg om een volledige schadebeschrijving te maken. Bij de bestanden die nog onder het puin liggen, bevinden zich ook documenten uit de Zuidelijke Nederlanden. Jan Roegiers meldt in *De Standaard* (6 maart) dat ook de Leuvense universiteit aanwezig was in het Keulse stadsarchief. Onze eerste Leuvense professoren kwamen uit Keulen, Justus Lipsius (1547-1606) begon er zijn studies en de allereerste pedel werd ‘weggekocht’ uit de Keulse universiteit. De relaties tussen beide universiteiten, vooral tussen de faculteiten theologie, zijn vrij intens gebleven tot de zestiende eeuw. Over deze contacten is nog zeer weinig onderzoek gedaan op basis van de in Keulen bewaarde documentatie.

Na het bergen van de twee slachtoffers op dag vier, is men begonnen met het redden van de archivalia. Ondanks de moeilijke werkomstandigheden was midden april al elf kilometer geborgen van onder het beton. Op de plaats van de ramp zelf zijn uitsluitend brandweperlui en de civiele bescherming actief. Een metalen dak boven het pand beschermt de waardevolle stukken tegen regen. Stukken beton die als een blokkendoos op elkaar zijn gestapeld, worden met kranen weggehaald. Brokstukken worden met schoppen en met

de blote hand verwijderd. De gevonden documenten worden in archiefdozen of containers gedeponeerd en naar het hulpdepot op een bedrijventerrein, twintig kilometer ten zuiden van het stadscentrum, gebracht. Dit is het niemandsland. In een anonieme loods, ingericht als *Erstversorgungszentrum*, krijgt de Keulse geschiedenis een spoedinterventie. In de loods worden de dozen met documenten ‘opgevangen’ door hulpverleners, zoals archivariissen, bibliothecarissen, conservators-restaurators, archeologen, studenten en andere vrijwilligers. Deze komen niet alleen uit Duitsland zelf, maar ook uit naburige landen, onder wie onze ploeg. De medewerkers van het Keulse stadsarchief zelf zijn goed herkenbaar: restauratoren dragen groene shirts, archiefmedewerkers blauwe, de coördinator een rode.

Iedere morgen verloopt op dezelfde wijze: archivaris en coördinator van de werf, Max Plassmann geeft de nieuwe vrijwilligers kort en efficiënt instructies over de werkomstandigheden, de hygiëne, de veiligheid en de ‘workflow’. Iedereen krijgt veiligheidskledij. De nieuwe medewerkers worden op enkele uren tijd ingewerkt in de werkrouetine. In de eerste twee weken na de ramp werd dag en nacht doorgewerkt in drie ploegen die elkaar afwisselden. Sinds de derde week lossen twee ploegen van in totaal zestig vrijwilligers elkaar af, zodat van zeven uur ’s morgens tot elf uur ’s avonds kan gewerkt worden, elke dag, ’s zondags uitgezonderd.

In de loods zijn twee werkplatforms, elk op een verdieping en met een eigen taak. Op verdieping twee worden de dozen en de containers uitgepakt. Alles ligt door elkaar: officiële overheidsbescheiden, particuliere archiefstukken, registers, oorkondes, zegels, losse handschriften, boekwerken, kaarten en tekeningen, affiches, beeldbanden, geluidsbanden en foto’s. Elke doos op zich houdt een

verrassing in. Ik nam dozen onder handen met honderden snippers van een zestiende-eeuws kloosterarchief, samen met geluidsbanden en fotomateriaal uit 1960. Urenlang gaan onafgebroken papierfragmenten, boeken en nitraatfilms door geduldige vingers. Ondanks de enorme ravage zijn sommige documenten als bij wonder onaangetast van onder het puin gehaald. Maar de meeste stukken zijn door de enorme druk sterk beschadigd, evenals door de luchtvochtigheid, de regen, het grondwater en het water uit de leidingen van het gebouw. De tweeduizend kubieke meter stabiliserende beton die vlak na de ramp in de kuil werd gegoten, heeft eveneens sporen nagelaten.

Er wordt onder enorme tijdsdruk gewerkt. Het meeste materiaal is organisch van aard. Documenten die erg vochtig zijn geworden, zijn na vijf weken al ernstig aangetast door microbiologische organismen. Ze worden in plastic krimpfolie gerold. Iedere avond worden verschillende paletten met beschimmelde documenten en stukken met oude schimmels die door de vochtigheid opnieuw geactiveerd zijn, naar een droogvries-installatie in Munster overgebracht.

Waardevolle objecten ('unica', handschriften, schilderijen, enz.) die schade hebben geleden, worden geëvacueerd naar gespecialiseerde ateliers van de Fachhochschule Köln (Cologne University of Applied Sciences).

Het grootste deel van het 'opgegraven' materiaal zijn vuile, halfvochtige en vervormde boeken en documenten. Ze krijgen op verdieping twee een eerste behandeling. Ze worden ontstoft, gevlakt, ingepakt in absorberende

doeken en in polyester bakken geplaatst. Tegelijkertijd wordt een eerste beschrijving op papier gezet. De geur van modder, schimmel en stof is alom aanwezig. Aan de muur hangen instructies – snel met blauwe viltstift geschreven. Verderop hangt een lijst met inventarisnummers van stukken waar in het bijzonder naar wordt gezocht.

Na de eerste behandeling worden de documenten naar deloodsruimte op de bovenste verdieping gebracht, waar een tweede ploeg klaar staat. De ruimte werd met plastic zeilen onderverdeeld in kleinere droogkamers (12 x 12 meter). Per kamer zijn vijf luchtdrogers geplaatst die de relatieve vochtigheid op 30% brengen. De boeken en documenten worden opengelegd op grote verrolbare rekken en blijven vierentwintig uur in de droogruimtes. Moderne archiefstukken liggen opgevouwen naast zestiende-eeuwse convoluten. Na het drogen worden de documenten ingepakt in zuurvrije dozen of mappen, op paletten gestapeld en ingepakt in krimpfolie. Daarna worden ze weggevoerd naar de archiefinstellingen in Duitsland die depotruimte aangeboden hebben.

De eerste fase van de hulpactie, waarin enkel dringende ingrepen worden uitgevoerd, eindigt vermoedelijk na de zomer van 2009. Een tweede fase omvat de restauratie en de reconstructie van het archief en zal vermoedelijk twintig of dertig jaar in beslag nemen. Vele onderzoekers en archivariissen boden hiervoor al hulp aan. Ondanks vroegere initiatieven was in 2009 slechts een klein deel van het archief gedigitaliseerd. Men is alvast begon-

nen met de opbouw van een nieuw digitaal archief, waarbij eenieder die afschriften, kopieën, microfilms of digitale foto's van Keulse documenten in zijn bezit heeft, gevraagd wordt deze te registreren via <http://www.historischesarchivkoeln.de>. Ook met de planning voor een nieuw archiefgebouw, met een omvangrijk departement conservatie en digitale preservatie, is een aanvang genomen. Mogelijke locaties – binnen of buiten de stadskern – worden onderzocht. Een van de desiderata is dat het nieuwe archief binnen de vijf jaar klaar zou zijn.

De omvang van de ramp heeft ons sprakeloos gemaakt. De hulpactie in Keulen gaf ons de kans om in enkele dagen tijd veel bij te leren in de urgentiebehandeling van uitzonder-

lijk waardevol historisch, literair en artistiek materiaal. De goed uitgebouwde logistiek voor hulpoperaties bij calamiteiten blijft het scharnierpunt voor het welslagen van de actie en het redden van zoveel mogelijk beschadigde stukken. Archivarissen, bibliothecarissen, erfgoedbeheerders en onderzoekers van over heel de wereld volgen de Keulse reddingsoperatie op de voet.

Lieve Watteeuw, 24 april 2009

*Wetenschappelijk medewerker Illuminare (K.U.Leuven)
en coördinator Belgisch hulpteam Stadsarchief Keulen.*

Bijzondere dank aan de drie studenten, de directie van de Artesis Hogeschool te Antwerpen en het bestuur van de Faculteit Letteren K.U.Leuven die deze hulpactie kort na de ramp ondersteunden. De solidariteit en de inzet werden bijzonder gewaardeerd door de Keulse collega's. Dank aan Monumentenwacht Nederland voor de foto's.

Pagina 1: Portret van Botsu'sen Chosei door Utagawa Kuniyoshi, 1827-1830. K.U.Leuven, Prentenkabinet, PA7352.

Bibliotheekfonds

Vanaf 1 januari 2009 kunt u als vriend van de universiteitsbibliotheek uw bijdrage storten in het nieuw opgerichte Bibliotheekfonds. De gelden die in het fonds worden verzameld, worden integraal aangewend voor uitzonderlijke aankopen en voor bijzondere projecten. Als schenker ontvangt u geregeld uitnodigingen voor de evenementen van de universiteitsbibliotheek (tentoonstellingen, boekenverkoop, enz.). Tevens wordt u geïnformeerd over de werking van de bibliotheek via een nieuwsbrief en een jaarverslag. U kan op vier manieren een bijdrage leveren aan het Bibliotheekfonds:

- U schenkt jaarlijks minstens **50 euro** en u wordt donateur van de universiteitsbibliotheek.
- U schenkt elke maand minstens **10 euro** of jaarlijks minstens **100 euro** en u behoort tot de Laurens Beyerlinck-kring.
- U schenkt elke maand minstens **20 euro** of jaarlijks minstens **200 euro** en u behoort tot de Jacobus Romanus-kring.
- U schenkt elke maand minstens **50 euro** of jaarlijks minstens **500 euro** en u wordt Raad van de hoofdbibliothecaris.

Giften kunnen overgemaakt worden naar rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding van de gestructureerde mededeling 400/0002/42034. Voor giften vanaf 30 euro per jaar wordt een fiscaal attest toegestuurd.

Meer informatie en een antwoordformulier vindt u op <http://bib.kuleuven.be/bibliotheekfonds>, of contacteer Katrien Smeyers, Universiteitsbibliotheek, Mgr. Ladeuzeplein 21, 3000 Leuven; Tel.: +32 16 32 46 22 - Fax: +32 16 32 46 91, vrienden@bib.kuleuven.be

Colofon.

Redactie: Chris Coppens (eindredacteur), Mark Derez, Katrien Smeyers (hoofredacteur), Jo Tollebeek, Dirk van Eldere, Jan van Impe.

Werken mee aan dit nummer: Mark Derez, Nicole Halsberghe, Wim Platteborze, Katrien Smeyers en Lieve Watteeuw.

Redactieadres: Katrien Smeyers, Tabularium, Centrale Bibliotheek, K.U.Leuven, Mgr. Ladeuzeplein 21, 3000 Leuven, 016/32.46.22, fax 016/32.46.91; e-mail: katharina.smeyers@bib.kuleuven.be.

URL: http://bib.kuleuven.be/ex_officina

Opmaak: Grafiek BVBA. **Druk:** Acco. **Oplage:** 500. **ISSN:** 0772-6848.

Verantwoordelijke uitgever: Armand Vandeplas, Grétrystraat 36, 2018 Antwerpen.

